

KATARZYNA SOBOLEWSKA-MYŚLIK

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4971-9772>

*Trzy nowe partie w brytyjskim systemie partyjnym – trzy wcielenia
brytyjskiego eurosceptycyzmu. Referendum Party, UKIP,
Brexit Party*

Three New Parties in the British Party System – Three Variations of Euroscepticism. Referendum Party,
UKIP, Brexit Party

ABSTRAKT

W artykule analizowane są trzy nowe partie brytyjskie o profilu eurosceptycznym: Referendum Party, UKIP i Brexit Party. Przedstawiono ich genezę, programy, poparcie wyborcze, zmiany lojalności wyborczych, jakie wiązały się z ich aktywnością. Postawiono pytanie, w jakim stopniu pojawianie się partii eurosceptycznych może być interpretowane jako ważna zmiana w brytyjskim systemie partyjnym. Analiza pokazała, że ważniejszy niż eurosceptycyzm jest w aktywności tych ugrupowań nurt populistyczny, który może być bardziej trwały i stać się podstawą do powstania innych nowych partii.

Słowa kluczowe: partie nowe, brytyjski system partyjny, eurosceptycyzm

WSTĘP

Wiele europejskich systemów partyjnych w ostatnich kilku dekadach doświadcza zmian. Wzrasta poziom chwiejności wyborczej, rośnie fragmentaryzacja systemów partyjnych, zwiększają się wskaźniki efektywnej liczby partii tak na poziomie wyborczym, jak i parlamentarnym [Antoszewski 2004]. Większość z tych tendencji nasiliła się w latach 90. XX wieku i pierwszych dekadach wieku XXI, co można łączyć z dynamicznymi procesami powstawania partii nowych, które bardzo szybko uzyskują mandaty parlamentarne, a nawet zdolne są do obsadzania stanowisk władzy

wykonawczej. Tytułem przykładu można tu wskazać Ruch 5 Gwiazd we Włoszech, grecką Syriza czy Republikę Naprzód we Francji. Wielka Brytania nie jest na tym tle wyjątkiem. W brytyjskim systemie partyjnym także zachodzą zmiany, przykładem bardzo spektakularnym było powstanie w roku 2010 rządu koalicyjnego Partii Konserwatywnej i Liberalnych Demokratów, co mogło wydawać się zaskoczeniem wobec utrwalonego wzorca gabinetów jednopartyjnych w tym kraju. Jednakże dla badaczy brytyjskiego systemu partyjnego koalicja ta nie była niespodzianką, a raczej wyrazistym odzwierciedleniem procesów zmian w systemie prowadzących od dwupartyjności w kierunku rywalizacji dwuipółpartyjnej [Webb 2005]. Sygnałem zmian dokonujących się w systemie partyjnym może być również wskaźnik chwiejności wyborczej, który informuje o zmieniających się preferencjach wyborczych, może też oznaczać, że w systemie pojawiły się nowe podmioty, które były w stanie odebrać wyborców ugrupowaniom obecnym w systemie od dawna. W Wielkiej Brytanii w ostatnich dekadach XX wieku i w pierwszych latach wieku XXI wskaźnik ten był szczególnie wysoki w dwóch elekcjach, w latach 1997 i 2015, i wyniósł odpowiednio 12,6% oraz 18,2% [Emanuele 2015]. Poszukując przyczyn tej sytuacji, można zwrócić uwagę na pojawiające się w systemie nowe partie, zdolne do przejścia części wyborców od partii istniejących w systemie od dawna. W tym zakresie można z kolei posłużyć się wskaźnikiem innowacyjności systemu partyjnego (PSInn) również autorstwa Vincenzo Emanuele [2016]. Badacz ten zdefiniował swój wskaźnik jako zagregowany poziom „nowości” w systemie partyjnym obliczany dla poszczególnych elekcji. Jego obliczenia dotyczą państw Europy Zachodniej po roku 1945 i pozwalają prześledzić sytuacje, kiedy w systemie partyjnym pojawiają się nowe partie. W przypadku Wielkiej Brytanii wskaźnik PSInn przyjmuje wyraźnie wyższe wartości w latach 1997, 2001, 2005, 2010 i 2019, co z pewnością można skojarzyć z przytoczonymi powyżej wyższymi wskaźnikami chwiejności wyborczej. Oprócz samych obliczeń wskaźnika PSInn Emanuele zidentyfikował również partie nowe, które pojawiły się w systemie, w przypadku brytyjskim w odniesieniu do elekcji cytowanych powyżej są to: Referendum Party, United Kingdom Independence Party, Green Party, British National Party i Brexit Party [Emanuele 2016].

Innymi słowy brytyjski system partyjny nie jest wyjątkiem na tle pozostałych systemów europejskich, a dokonujące się w nim zmiany są warte uwagi.

W niniejszym artykule analizie poddano trzy spośród nowych partii, jakie wskazał w swoich badaniach Emanuele. Będą to Referendum Party, UKIP oraz Brexit Party. Oprócz samego faktu, że ich pojawienie się można połączyć ze zmianami brytyjskiego systemu partyjnego, za dokonaniem wyboru stoją również inne przyczyny. Najważniejsza jest taka, że wszystkie trzy zbliżone są do siebie profilem programowym, podejmują lub podejmowały kwestie relacji Wielkiej Brytanii i Unii Europejskiej, a konkretnie wszystkie trzy postulowały daleko idące zmiany w tych relacjach, włącznie z opuszczeniem UE. Taki profil programowy nie tylko wyróżnia je na tle pozostałych partii nowych w systemie brytyjskim wymienionych przez Emanuele, ale zwraca szczególną uwagę w kontekście faktycznego opuszczenia UE

przez Wielką Brytanię. Kolejnym powodem podjęcia analizy tych właśnie ugrupowań jest również fakt, że ich udział w wyborach łączył się ze znaczącymi przepływami wyborców, co odzwierciedlały m.in. przytoczone powyżej wskaźniki chwiejności wyborczej. I wreszcie warte podkreślenia jest zdobycie mandatu parlamentarnego przez jedną z badanych partii – UKIP, co w Wielkiej Brytanii jest szczególnie trudne przede wszystkim z racji systemu wyborczego, który sprawia, że bariera wejścia do parlamentu jest niezwykle wysoka i rzadko pokonywana przez podmioty spoza utrwalonej przez lata grupy partii. Dwie spośród trzech wybranych partii – UKIP i Brexit Party – uzyskiwały również rekordowe liczby mandatów zdobytych w wyborach do Parlamentu Europejskiego w grupie tzw. „partii mniejszych”. Oczywiście system wyborczy do PE nie stawia aż tak wysokich wymagań jak system wykorzystywany w wyborach do Izby Gmin, niemniej jednak wyniki osiągnięte przez te ugrupowania również sugerują, że ich obecność w brytyjskim systemie partyjnym była na tyle istotna, że zasługuje na uwagę. Nie bez znaczenia dla dokonanego wyboru były również cechy organizacyjne charakterystyczne dla nowego typu partii tzw. „partii przedsiębiorców”, tym razem dotyczyło to Referendum Party oraz Brexit Party.

Celem niniejszego opracowania jest przybliżenie charakteru wybranych partii nowych, które pojawiły się w szczególnie trudnym dla takich partii systemie politycznym, jakim jest system brytyjski. Partie te zostaną scharakteryzowane od strony programowej, z punktu widzenia cech i poglądów wyborców, których zdolne są zmobilizować, przedstawione zostanie ich uczestnictwo w wyborach do Izby Gmin i Parlamentu Europejskiego. Taka charakterystyka posłuży odpowiedzi na pytanie o to, jak dużą rolę odgrywa „kwestia europejska” w brytyjskiej polityce partyjnej i czy pojawienie się ugrupowań eurosceptycznych może być interpretowane jako sygnał ważnej zmiany w brytyjskim systemie partyjnym.

W artykule posłużono się materiałami zastanymi, literaturą przedmiotu oraz wynikami badań empirycznych dokonanych przez innych badaczy.

GENEZA

Spośród trzech ugrupowań, które są przedmiotem analizy, dwa powstały na początku lat 90. XX wieku: UKIP i Referendum Party. UKIP została utworzona w roku 1993, inicjatorem i pierwszym liderem był Alan Sked, profesor z London School of Economics [Usherwood 2019]. Referendum Party została utworzona w roku 1995, za jej powstaniem stał James Goldsmith, polityk, przedsiębiorca, w momencie utworzenia partii francuski eurodeputowany, lider grupy Europa Narodów. Brexit Party powstała dużo później, w roku 2019, jej twórcą i przywódcą był i jest Nigel Farage, kiedyś lider UKIP.

Wszystkie trzy ugrupowania są kojarzone z eurosceptycyzmem. UKIP i Referendum Party nie bez powodu pojawiły się w początkach lat 90., kiedy wraz z wejściem w życie Traktatu z Maastricht Wspólnoty Europejskie wkraczały w nowy

etap integracji. Zarówno Alan Sked, jak i James Goldsmith nie akceptowali tego kierunku rozwoju, stworzone przez nich ugrupowania miały w swoich przesłaniach programowych przeformułowanie polityki brytyjskiej w obliczu tych zmian. Nazwa Referendum Party wręcz nawiązywała do głównego jej postulatu, jakim było przeprowadzenie referendum w sprawie zaangażowania Wielkiej Brytanii w Unii Europejskiej. Według słów Goldsmitha utworzona przez niego partia była „biodegradowalną partią jednej sprawy” (*single-issue biodegradable party*), która rozwiąże się po osiągnięciu celu [Carter i in. 1998: 470]. Spośród tych trzech ugrupowań najdłużej działająca i wciąż istniejąca to UKIP. Referendum Party przestała istnieć w roku 1997, Brexit Party z kolei to ugrupowanie istniejące od niedawna.

UDZIAŁ W WYBORACH

Wszystkie trzy partie uczestniczyły w wyborach, poniższa tabela ilustruje wyniki uzyskane przez każdą z nich w kolejnych wyborach do Izby Gmin, począwszy od roku 1997.

Tabela 1. Poparcie wyborcze dla Referendum Party, UKIP, Brexit Party (% głosów)

Partia	1997	2001	2005	2010	2015	2017	2019
Referendum Party	2,6	–	–	–	–	–	–
UKIP	0,3	1,5	2,2	3,1	12,6	1,8	0,07
Brexit Party	–	–	–	–	–	–	2,01

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Audickas, Cracknell, Loft 2020].

Wynik uzyskany przez Referendum Party był wówczas komentowany jako jeden z lepszych wyników osiągniętych przez tzw. mniejsze partie (*minor parties*) w brytyjskich wyborach [Heath i in. 1998: 95], przy czym oceniając te wyniki, warto również brać pod uwagę specyfikę brytyjskiego systemu wyborczego i uwzględniać również wyniki uzyskane przez poszczególnych kandydatów w okręgach. Referendum Party wystawiła w wyborach w roku 1997 kandydatów w 547 okręgach, nie wystawiając kandydatów tylko tam, gdzie urzędujący poseł deklarował poparcie dla referendum dotyczącego brytyjskiej przyszłości w zjednoczonej Europie i w tych okręgach, w których uczestniczyli kandydaci Referendum Party, uzyskali oni ok. 3% głosów, a w 42 okręgach kandydaci Referendum Party nie stracili depozytu, co oznacza, że uzyskali przynajmniej 5% poparcia w skali okręgu [Carter i in. 1998: 483]. Dla porównania UKIP wystawiła swoich kandydatów w tych wyborach w 194 okręgach [Carter i in. 1998: 483]. W kolejnych wyborach UKIP nie miała już konkurencji ze strony Referendum Party, uzyskując większe poparcie niż to osiągnięte w roku 1997. Jednakże jak można wywnioskować z danych zamieszczonych w tabeli, rekord poparcia dla UKIP padł w roku 2015. Wynik 12,6% głosów dał partii trzeci wynik w skali kraju [Hawkins i in. 2015]. Także w tym roku UKIP obsadziła jeden mandat

w Izbie Gmin, co dla „mniejszej partii” w systemie brytyjskim jest osiągnięciem wręcz niezwykłym. Po raz kolejny jednak warto bardziej szczegółowo przyjrzeć się temu mandatowi, ilustruje on bowiem znakomicie uwarunkowania brytyjskiego systemu wyborczego. Mandat dla UKIP w roku 2015 uzyskał w okręgu Clacton Douglas Carswell. Carswell był posłem Partii Konserwatywnej, który w roku 2014 zmienił barwy partyjne, przeszedł do UKIP i w tym samym roku zrezygnował z piastowanego mandatu jako Konserwatysta, stanął w swoim okręgu w wyborach uzupełniających, wygrał je i został posłem UKIP jeszcze w roku 2014. W roku 2015 utrzymał swoje poparcie i mandat [Hawkins i in. 2015]. Wraz z nim w roku 2014 zmienił barwy partyjne jeszcze jeden deputowany – Mark Reckless z okręgu Rochester and Strood. Podobnie jak Carswell zrezygnował z mandatu, wygrał w swoim okręgu wybory uzupełniające, a następnie kandydował w roku 2015, jednak bez powodzenia [Hawkins i in. 2015: 82]. Mandatu nie zdobył także ówczesny lider partii Nigel Farage, startujący w okręgu South Thanet [Hawkins i in. 2015: 10]. Z punktu widzenia poparcia uzyskiwanego w poszczególnych regionach Wielkiej Brytanii warto zauważyć, że najwyższe, dwucyfrowe poparcie w roku 2015 UKIP uzyskała w Anglii (14,1%) i Walii (13,6%), podczas gdy w Szkocji i Irlandii Północnej były to wielkości zdecydowanie mniejsze – odpowiednio 1,6% i 2,6% [Hawkins i in. 2015: 36]. Po wyborach w roku 2015 UKIP nie była jednak zdolna utrzymać swojej atrakcyjności dla wyborców, w roku 2017 jej poparcie wyborcze spadło do poziomu 1,8%, partia nie zajęła drugiego miejsca w żadnym okręgu [Apostolova i in. 2017: 20]. W roku 2019 po raz kolejny pojawiło się ugrupowanie o podobnym profilu programowym, tj. Brexit Party, a poparcie dla UKIP skurczyło się jeszcze bardziej. Kwestia odpływu wyborców od UKIP będzie jeszcze przedmiotem rozważań w dalszej części artykułu. Natomiast jeżeli chodzi o wyniki Brexit Party w roku 2019, to nie wydają się imponujące. Trudno jednak na podstawie jednego cyklu wyborczego przewidywać dalsze losy ugrupowania. Tym bardziej że rok 2019 to jednocześnie bardzo znaczący sukces Brexit Party w wyborach do Parlamentu Europejskiego – ugrupowanie uzyskało wówczas 29 reprezentantów. W tabeli 2 ujęto wyniki wyborów do Parlamentu Europejskiego uzyskane przez UKIP i Brexit Party, Referendum Party w tych wyborach nigdy nie brała udziału.

Tabela 2. Liczba mandatów UKIP i Brexit Party w Parlamencie Europejskim

Partia	1994	1999	2004	2009	2014	2019
UKIP	–	3	12	13	24	0
Brexit Party	–	–	–	–	–	29

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Audickas, Cracknell, Loft 2020].

Jak można wywnioskować z przedstawionych danych, UKIP dosyć systematycznie zwiększała swoją reprezentację w Parlamencie Europejskim, największą grupę deputowanych wprowadziła do tego organu w roku 2014, rok przed swoim największym wyborczym sukcesem w wyborach krajowych. W początkach działa-

nia UKIP jej lider Alan Sked miał pomysł, by brać udział w wyborach do PE, jednak nie obsadzać zdobytych miejsc, powodując tym samym kryzys konstytucyjny [Usherwood 2019]. Koncepcja ta nigdy nie została zrealizowana, natomiast Simon Usherwood [2019] zwrócił uwagę, że trzy mandaty europejskie uzyskane w roku 1999 pozwoliły partii przetrwać pierwszy kryzys i osłabienie związane z konkurencją z Referendum Party. Natomiast wyniki zarówno UKIP, jak i Brexit Party osiągnane w ostatnich dwóch elekcjach do PE zwracają uwagę jako najwyższe spośród grupy tzw. *minor parties* [Audickas i in. 2020: 51].

PROFIL PROGRAMOWY

Jak wspomniano na początku, wszystkie trzy analizowane tu partie kojarzone są z postulatami zmiany relacji między Wielką Brytanią a Unią Europejską. Koncentracja na tym zagadnieniu sprawiła, że określano te ugrupowania mianem „partii jednej kwestii” (*single issue party*), tak wprost określał swoją partię James Goldsmith. O ile jednak rzeczywiście określenie to w stosunku do Referendum Party może być trafne, to już profil programowy UKIP, a zwłaszcza jego zmiana i rozwój, nie uzasadniają takiej kategoryzacji. Tym bardziej że spośród trzech ugrupowań tu analizowanych UKIP trwa najdłużej, miała zatem najwięcej szans na to, by swój program zmieniać i rozwijać.

Referendum Party i UKIP rozpoczęły swoją aktywność w latach 90., kiedy wejście w życie Traktatu z Maastricht oznaczało nowy etap w funkcjonowaniu Wspólnot Europejskich, które zaczęły zmierzać w kierunku ściślejszej integracji. Brytyjskie badania opinii publicznej pokazały wówczas pewien wzrost opinii niechętnych takiemu rozwiązaniu. Jeszcze w roku 1992 odpowiedzi na pytania o to, czy Wspólnoty Europejskie powinny zwiększyć swoje kompetencje, czy też raczej je ograniczać, były zbliżone – 35% Brytyjczyków opowiadało się za ograniczeniem, 29% za zwiększeniem tych kompetencji. W roku 1997 proporcje te wyraźnie się zmieniły: za ograniczeniem kompetencji opowiadało się 52% respondentów, za zwiększeniem 9% [Heath i in. 1998: 98]. Kwestią zdecydowanie ważniejszą było jednak przyjęcie euro, a raczej bardzo wyraźny opór Brytyjczyków wobec zmiany waluty – w roku 1992 zastąpienie funta walutą europejską popierało 25% Brytyjczyków, w roku 1997 grupa ta stopniała do 16%, natomiast za utrzymaniem funta jako waluty brytyjskiej w roku 1992 opowiadało się 49% respondentów, w roku 1997 – 55% [Heath i in. 1998: 98]. Natomiast jeżeli chodzi o opinie dotyczące ewentualnego opuszczenia UE przez Wielką Brytanię, to ani w roku 1992, ani 1997 rozwiązanie to nie miało wielu zwolenników – 9% w roku 1992 i 14% w roku 1997 [Heath i in. 1998: 98]. Innymi słowy „kwestia europejska” nie była pierwszoplanowym problemem polityki brytyjskiej w latach 90., w każdym razie nie podkreślano tego wymiaru zagadnienia, który stał się aktualny w roku 2016, czyli opuszczenia UE. Pojawienie się w tym czasie dwóch partii poruszających te zagadnienia badacze widzą raczej w szerszym

kontekście brytyjskiej polityki partyjnej tego czasu. Otóż problem ten ma potencjał dzielenia brytyjskich partii i brytyjskiego elektoratu, swojego rodzaju rozbijania utrwalonych linii podziałów politycznych ustrukturyzowanych według diady Lewica–Prawica. Problem integracji europejskiej jest jednym z tych problemów, który trudno w tej diadzie umieścić, a jednocześnie jest przedmiotem partyjnej konkurencji. Jak pokazują w swoich badaniach Heath i in. [1998], ten właśnie problem w roku 1997 był komponentem rozczarowania wielu wyborców konserwatywnych polityką rządu. Po czterech kadencjach Partia Konserwatywna w roku 1997 bardzo wyraźnie przegrała, tracąc wielu swoich wyborców, którzy poszukiwali innej alternatywy [Audickas i in. 2020]. Mocno należy jednak podkreślić, że Partia Konserwatywna nie dlatego utraciła poparcie, że wyborcy odeszli m.in. do eurosceptycznych Referendum Party i UKIP. Rozczarowani poplecznicy Konserwatystów i tak skierowaliby swoje sympatie w inną stronę – dwie partie eurosceptyczne, które wówczas uzyskiwały pewien sukces wyborczy, skorzystały dlatego, że część z tych wyborców poszukujących alternatywy, którzy mieli bardziej niż inni stanowcze poglądy w sprawach europejskich, wybrała właśnie te dwa ugrupowania [Heath i in. 1998; Carter i in. 1998].

Referendum Party nie istniała wystarczająco długo, by rozwinąć swoje koncepcje programowe. Natomiast UKIP od początku lat 2000 umacniała swoją pozycję, rozbudowując struktury lokalne i poszerzając swój przekaz programowy o nowe kwestie. W dalszym ciągu relacje z UE pozostawały w centrum uwagi ugrupowania, podkreślano jednak różne aspekty tego zagadnienia, np. akcentując sprzeciw wobec polityki imigracyjnej, w tym imigracji pracowników z innych państw UE, które nazywano „imigracją wewnątrz europejską” [Usherwood 2019]. Przed wyborami w roku 2015 UKIP wypracowała program wyborczy obejmujący praktycznie wszystkie aspekty polityki państwa, od gospodarki, przez służbę zdrowia, transport czy reformę systemu politycznego, kończąc na kwestiach troski o turystykę, dziedzictwo kulturowe i pomoc zagraniczną [BBC 2015]. Wśród tych postulatów można odnaleźć wiele takich, które wymienia się najczęściej jako postulaty typowe dla partii określanych jako populistyczne: żądanie referendum przeprowadzanego regularnie w odstępach dwuletnich, wprowadzenie możliwości odwołania deputowanego, który nie spełnia oczekiwań wyborców czy też żądanie odbudowania potencjału przemysłu węglowego w Wielkiej Brytanii. Simon Usherwood tak właśnie interpretuje tę ewolucję profilu programowego partii: od ugrupowania „jednej kwestii” do populizmu [Usherwood 2019]. Podobnie widzi UKIP Lord Ashcroft, autor sondaży i badań opinii publicznej, który w odniesieniu do wyborców tego ugrupowania napisał między innymi, że program partii jest dla nich raczej drugorzędny, a bardziej liczy się jej obraz jako partii „zwykłych ludzi”, których niepokoją dotychczas imigracja, zakres świadczeń społecznych, a „Europa” raczej nie jest zagadnieniem najważniejszym [Ashcroft 2012: 5–6]. Ciekawe jest spojrzenie na profil UKIP przez pryzmat bazy Manifesto Research on Political Representation (MARPOR, dawniej CMP) [Volkens i in. 2020b]. Z punktu widzenia przynależności do rodzin partyjnych ugrupowanie zakwalifikowano jako *special issue parties*, programy wyborcze UKIP uwzględnione w badaniach

pochodziły z wyborów w latach 2001, 2015 i 2017. Bazę można wykorzystywać na wiele rozmaitych sposobów, natomiast autorzy oferują kilka predefiniowanych zmiennych, które ilustrują stanowiska partii na osi lewica-prawica (*rile*), w sprawach gospodarki planowej (*planeco*), rynkowej (*markeco*), kwestii socjalnych (*welfare*) oraz pacyfizmu (*intpeace*). Ponieważ badania dotyczyły tylko UKIP, nie ma danych dotyczących pozostałych analizowanych tu ugrupowań, dlatego nie zostanie tu przywołany obraz UKIP na podstawie wszystkich pięciu zmiennych, wybrane zostały dwie: *rile* oraz *welfare*, które ilustrują znaczące zmiany, jakim podlegało stanowisko UKIP¹. W roku 2001 program partii sytuował się stosunkowo wyraźnie po prawej stronie osi lewica–prawica (*rile* 35), by w wyborach roku 2015 przesunąć się mocno na lewo (*rile* 7,789), dwa lata później w roku 2017 ponownie wracając ku stronie prawej, jednak wyraźnie w mniejszym stopniu niż w roku 2001 (*rile* 2,037). Zmieniał się także wskaźnik dotyczący poruszanych w programie zagadnień socjalnych, z wartości 1,38 w roku 2001 przesuwając się na 18,62 w roku 2015 i 18,42 w roku 2017 [Volkens i in. 2020b]. Zmiana wydaje się istotnie diametralna, uderza zwłaszcza różnica programów UKIP z roku 2001 i dwóch pozostałych. Jednak biorąc pod uwagę cytowane powyżej opinie badaczy, którzy wskazywali na przejście UKIP od partii jednej kwestii w kierunku poszerzenia przekazu wyborczego, zmianę tę można przypisać przynajmniej częściowo temu procesowi.

Brexit Party w wyborach do Westminsteru w roku 2019 przedstawiła kilkunastopunktowy program, który został określony przez lidera partii N. Farage’a jako nie tyle program wyborczy, ile „kontrakt z wyborcami”, co również nasuwa na myśl nurt populistyczny [BBC 2019]. Oczywiście bardzo istotnymi zagadnieniami były brexit i imigracja. Proces opuszczania struktur UE przez Wielką Brytanię miał się odbyć jak najszybciej i bez zbędnego przedłużania okresu przejściowego. W tym punkcie analitycy polityczni zwrócili uwagę na ważną zmianę podejścia Brexit Party, która początkowo nawoływała do brexitu bez umowy. Zmiana została zinterpretowana jako swojego rodzaju ostrzeżenie dla Konserwatystów, że Brexit Party będzie bardzo mocno rozliczać tę partię, a zwłaszcza jej przywódcę B. Johnsona z przyjętych zobowiązań dotyczących realizacji brexitu [BBC 2019]. W kwestii imigracji Brexit Party formułowała postulaty konkretnych działań w kierunku ograniczenia liczby imigrantów, chociaż sama nie proponowała w tym zakresie żadnych szczegółów. Postulat ten można by zapewne odebrać jako swojego rodzaju ukłon w kierunku dawnych zwolenników UKIP, dla których to właśnie imigracja była problemem ważniejszym niż sam brexit. Poza tymi dwoma najważniejszymi, niejako flagowymi dla Brexit Party zagadnieniami, poruszano też inne kwestie, w tym np. postulat jednoznacznego pozostania przy publicznym charakterze brytyjskiego systemu ochrony zdrowia NHS, a przeciw potencjalnej prywatyzacji w tym zakresie, kwestie ochrony środowiska czy podatkowe.

¹ W skali MARPOR wartości lewica–prawica mogą osiągać od -100 (skrajna lewica) do +100 (skrajna prawica).

WYBORCY

W przypadku partii nowych zawsze niezwykle istotna jest kwestia przepływu elektoratu. Rzadko kiedy bowiem partie nowe są zdolne oprzeć się wyłącznie na tych wyborcach, którzy wcześniej nie korzystali ze swojego prawa głosu i dopiero przekaz partii nowej był w stanie ich zmobilizować na tyle, by udali się do urn. Badania pokazały, że wśród wyborców Referendum Party z roku 1997 największą grupę stanowili ci, którzy w poprzednich wyborach popierali Konserwatystów. Było ich 61%, podczas gdy tych, którzy w poprzednich wyborach nie głosowali, a zatem nie zmienili swoich sympatii wyborczych, było 6%. Wyborców Partii Pracy z roku 1992 głosujących na Referendum Party w roku 1997 było 11%, Liberalnych Demokratów 19% [Heath i in. 1998: 101]. Rok 1997 jest w tym kontekście bardzo ważny, należy bowiem pamiętać, że wybory w tym roku oznaczały dla Partii Konserwatywnej utratę poparcia i władzy sprawowanej od roku 1979. Oczywiście przyczyną tej klęski nie było wyłącznie pojawienie się Referendum Party. Wspomniane powyżej badania pokazały bowiem nie tylko odpływ wyborców od Konserwatystów na rzecz Referendum Party, ale również i to, że wyborcy ci i tak zmieniliby swoje preferencje, poszukiwali bowiem alternatywy wobec znaczącego rozczarowania rządami Konserwatystów. Innymi słowy pojawienie się Referendum Party spowodowało nie tyle masowy odpływ od Partii Konserwatywnej, ile dało rozczarowanym więcej możliwości wyboru. Natomiast głos na Referendum Party oddali ci, którzy w grupie rozczarowanych byli jednocześnie najmocniej motywowani niechęcią wobec UE [Heath i in. 1998: 101].

Referendum Party stanowiło jednak epizod na brytyjskim rynku wyborczym, w późniejszych elekcjach partią „eurosceptyczną” pozostało UKIP. W odniesieniu do tego ugrupowania kwestia przepływu elektoratu jest nieco bardziej skomplikowana. Nie należy bowiem zapominać, że UKIP w kolejnych wyborach rozszerzała swoją propozycję programową. W dalszym ciągu ważnym zagadnieniem były relacje z UE, jednak w latach 2000 były one zdecydowanie mocno zdominowane przez problem imigracji i zaniepokojenie, jakie w swoim programie wyrażała UKIP, związane z konsekwencjami tego procesu zarówno dla gospodarki, jak i dla brytyjskiej kultury i tożsamości. To właśnie te obawy były jednym z najmocniejszych przesłanek motywujących wyborców do poparcia dla UKIP. Jak pisali m.in. Ford i Goodwin [2016], postawy autorytarne, przywiązanie do tożsamości etnicznej, wrogość do imigrantów, mniejszości etnicznych i seksualnych, były wartościami z jednej strony mocno powiązanymi z poparciem dla UKIP, z drugiej można je było też powiązać z wartościami będącymi częścią przesłania Partii Konserwatywnej: nacjonalizmem, konserwatyzmem obyczajowym czy eurosceptycyzmem, kojarzonym jeszcze z postacią M. Thatcher [Ford, Goodwin 2016: 484]. To z pewnością tłumaczy, dlaczego Partia Konserwatywna mogła być w dalszym ciągu sporym rezerwuarem poparcia dla UKIP. Postawy te jednak, jak pisali dalej autorzy, są jednocześnie często skojarzone z takimi cechami wyborców, jak raczej zaawansowany wiek, niższe wykształcenie,

gorsza sytuacja materialna. Tę grupę wyborców Ford i Goodwin [2016:484] określili jako tych, którzy „zostali z tyłu”, nie dotrzymani kroku unowocześniającej się Wielkiej Brytanii, czuli się wyalienowani i odrzuceni na margines systemu politycznego. Wśród nich znaleźli się jednak nie tylko dawni wyborcy Partii Konserwatywnej, ale także rozczarowani zwolennicy Partii Pracy, która pod przywództwem T. Blaira nie spełniała już oczekiwań tej grupy wyborców [Ford, Goodwin 2016: 485]. Innymi słowy wyborcy zasilający szeregi UKIP odpływali od obu największych brytyjskich partii. W badaniach zrealizowanych tuż przed wyborami w roku 2015, przełomowymi dla UKIP, wskazano, że wyborcy tej partii rekrutowali się zarówno z grupy dawnych wyborców Konserwatystów, jak i Partii Pracy, obie grupy łączyło oprócz wyraźnej niechęci do napływających imigrantów także przekonanie, że UKIP „jest rzecznikiem ludzi takich jak ja” [Ashcroft 2012: 11]. Ciekawe natomiast były różnice, a mianowicie dawni wyborcy Partii Pracy zwracali większą uwagę na postulaty UKIP, które dotyczyły kwestii socjalnych, które ugrupowanie to włączyło do swojego programu wraz z jego poszerzaniem w latach 2000, dawnych Konserwatystów te zagadnienia poruszały zdecydowanie mniej [Ashcroft 2012: 11]. Niewątpliwie jednak dawni wyborcy Partii Pracy nie stanowili tak dużej grupy wśród zwolenników UKIP jak dawni Konserwatyści, napłynęli do partii raczej w drugiej dekadzie lat 2000, członkowie UKIP w roku 2016 wyrażali opinie, że właśnie zwolennicy Partii Pracy powinni się stać celem zabiegów UKIP, by przyciągnąć ich w następnych wyborach [Smith 2016]. To co warto podkreślić, charakteryzując wyborców UKIP, to nie tylko kwestia ich poprzednich sympatii wyborczych, ale przede wszystkim fakt wskazywany przez wielu badaczy, a mianowicie to, że to nie polityka jednej lub drugiej partii czy też usytuowanie w strukturze społecznej najmocniej oddziaływały na ich motywacje wyborcze. Chodziło im bardziej o pewne postawy, wartości, przekonania. Głosując na UKIP, wyborcy dawali wyraz swoim obawom, rozczarowaniom dotyczącym zmian, jakie dokonały się w kraju, wyrażali swój pesymizm czy poczucie alienacji [Ashcroft 2012; Ford, Goodwin 2016; Ashcroft 2015: 33]. Z pewnością warto zwrócić uwagę na to, co stało się ze sporym elektoratem UKIP w roku 2017, kiedy poparcie partii stopniało z 12,6% do 1,8%. Różne badania pokazują nieco inne dane, niemniej jednak nie ma wątpliwości, że ponad 40% wyborców UKIP z roku 2015 przeniosło w roku 2017 swoje poparcie do Partii Konserwatywnej, 11% do Partii Pracy, natomiast, co jest szczególnie istotne, 30% w ogóle nie wzięło udziału w tych wyborach [Ashcroft 2017; Curtis, Smith 2017]. Dostrzeżono również pewien związek pomiędzy głosowaniem na UKIP w roku 2015 i głosowaniem za opuszczeniem UE przez Wielką Brytanię rok później. Tacy wyborcy w roku 2017 poparli Konserwatystów [Apostolova 2017].

W wyborach w roku 2019 UKIP zdobyło jeszcze mniejsze poparcie niż dwa lata wcześniej, natomiast po raz kolejny w systemie partyjnym pojawiło się ugrupowanie, które można uznać za konkurencyjne, tj. Brexit Party. Wyborcy tej nowej partii okazali się niezwykle podobni do zwolenników UKIP, zarówno pod względem cech socjo-demograficznych, takich jak wiek, wykształcenie czy miejsce w strukturze

społecznej, jak i pod względem wyznawanych wartości, przy czym w tym drugim obszarze dało się zauważyć więcej zróżnicowań. Przede wszystkim wyborcy Brexit Party byli zdecydowanie bardziej radykalni niż zwolennicy UKIP w kwestii stosunków Wielkiej Brytanii z UE, innymi słowy znacznie mocniej popierali brexit. Z kolei wyborcy UKIP byli nieco bardziej zaniepokojeni imigracją niż wyborcy Brexit Party, byli też nieco mocniej motywowani zagadnieniami tożsamości [Evans i in. 2019]. Podobieństwo obu elektoratów dodatkowo potwierdziło się w wyborach do Parlamentu Europejskiego w roku 2019, kiedy 80% wyborców UKIP z roku 2014 (wybory do PE) poparło Brexit Party [Evans i in. 2019]. Natomiast warto podkreślić ciekawą strategię wyborczą Brexit Party w wyborach do Izby Gmin w roku 2019, kiedy partia zdecydowała się nie wystawiać kandydatów w okręgach, w których pewne poparcie mieli kandydaci Konserwatystów [Barnes 2019].

ORGANIZACJA

Ciekawym aspektem analizowanych tutaj partii jest kwestia ich organizacji, a w szczególności pozycja ich przywódców i rola, jaką odgrywali oni w swoich ugrupowaniach. W tym kontekście uwagę zwrócili zwłaszcza James Goldsmith, twórca i przywódca Referendum Party oraz Nigel Farage, współtwórca UKIP, twórca Brexit Party, mający na swoim koncie funkcję lidera w obu tych ugrupowaniach. James Goldsmith był politykiem, eurodeputowanym, ale także biznesmenem. Autorzy badający Referendum Party porównali działanie Goldsmitha m.in. do innego bardzo znanego przypadku w europejskiej polityce, kiedy bogaty biznesmen tworzył partię, by w sferze politycznej zdyskontować swój sukces biznesowy, a mianowicie do S. Berlusconiego [Carter i in. 1998: 470]. Referendum Party została przez cytowanych autorów pokreślona jako „osobista kreacja” Goldsmitha, co bardzo ważne – zwrócili oni także uwagę na fakt, że w tym ugrupowaniu to właśnie przywódca odgrywał rolę wiodącą w każdym wymiarze, łącznie z finansowym, w związku z czym w partii w zasadzie nie było struktur członkowskich, nie miały one bowiem do spełnienia żadnej ważnej roli [Carter i in. 1998: 485]. Charakterystyka ta przywodzi na myśl nie tylko Forza Italia Silvio Berlusconiego, ale całą grupę partii politycznych, które powstały w krajach europejskich w ostatnich dekadach, a które z punktu widzenia sposobu organizacji zostały określone mianem „partii przedsiębiorców” [Hopkin, Paolucci 1999; Hloušek, Kopeček 2017; Kosowska-Gąstoł, Sobolewska-Myślik 2017]. Nie ma tu miejsca na rozbudowaną charakterystykę tego typu ugrupowań, niemniej jednak te elementy, które zostały już tu przywołane, zajmują ważne miejsce wśród ich cech. Przywódca, zazwyczaj równocześnie twórca ugrupowania, traktuje je jako swoje osobiste przedsięwzięcie, personalizacja przywództwa jest w tych partiach doprowadzona do swoistej skrajności, członkowie albo są zupełnie zmarginalizowani, albo po prostu nieobecni, albowiem ani lider, ani wąska grupa jego najbliższych współpracowników zazwyczaj nie przywiązują

wagi do ich rekrutacji. Określenie „partia-przedsiębiorcy” nie zawsze odnosi się do faktu, że jej twórcą i liderem jest osoba związana z aktywnością ekonomiczną, która politykę traktuje jako pewnego rodzaju nowy obszar swojej działalności, przenosząc do niej wzorce zaczerpnięte z biznesu. Określenie to można też rozumieć jako przedsiębiorczość wyłącznie polityczną, ważne jest tu przede wszystkim to, że podejmowane jest przez pojedynczego lidera, osobę, która w partii widzi nie tylko sposób na podjęcie ważnych zagadnień społecznych, ale też narzędzie swojego osobistego sukcesu. Postać Jamesa Goldsmitha i jego partii bardzo dobrze wpisuje się w ten wzorec. Trochę inaczej należy spojrzeć na Nigela Farage’a i partie, których był współtwórcą i liderem. Jego osoba, charyzma, energia ważne były dla obu ugrupowań. W UKIP liderem nie został od samego początku, przypomnijmy, że założycielem ugrupowania był Alan Sked, profesor z London School of Economics. Funkcję lidera w UKIP Farage objął po raz pierwszy w roku 2006, po trzech latach w roku 2009 zrezygnował, ponownie obejmując tę funkcję w roku 2010. W roku 2016 podjął próbę rezygnacji z przywództwa, co nie zostało przyjęte, ostatecznie jednak zrezygnował i opuścił partię w roku 2018, by rok później zostać założycielem Brexit Party. Farage nie był zatem jedynym liderem UKIP, zarówno przed nim, jak i po nim funkcję tę sprawowali inni politycy. Jednakże rola Farage’a, jego osobiste cechy były w partii bardzo ważne. Simon Usherwood [2019] pisał, że Farage mocno spersonalizował funkcjonowanie UKIP. Niewątpliwie wraz z jego ostatecznym odejściem partia przeżywa kryzys przywództwa, co także może wskazywać na ogromne znaczenie jego osoby. Jednocześnie jednak UKIP rozbudowywała struktury członkowskie w latach 2000, Farage musiał w swoim działaniu liczyć się z partyjnymi elitami kierowniczymi. Natomiast zupełnie inaczej wygląda działanie Brexit Party. W wywiadzie dla „Der Spiegel” Farage wyraźnie zaznaczył, że nie zamierza tworzyć rozbudowanych struktur organizacyjnych, szczebli hierarchii partyjnej, ciał przedstawicielskich. Jak powiedział, jego wzorem jest włoski Ruch 5 Gwiazd, w którym przywódcy pozostają w bezpośrednim kontakcie ze zwolennikami, tak członkami, jak i wyborcami, bez pośrednictwa struktur [Schindler 2019]. Innymi słowy Brexit Party wyraźnie bardziej niż UKIP zbliżona jest do wzorca partii przedsiębiorcy.

ZAKOŃCZENIE

Pojawienie się w brytyjskim systemie partyjnym trzech partii nowych o zabarwieniu euroseptycznym, zwłaszcza w połączeniu z wynikiem referendum w sprawie przynależności Wielkiej Brytanii do UE, mogło nasunąć myśl o pojawieniu się w tym systemie zmiany bardzo głębokiej, u podłoża której leżą kwestie relacji Wielkiej Brytanii i UE. Jednak dynamika faktycznej zmiany, jaka wiązała się z tymi partiami, wyniki wyborcze przez nie osiągnięte, a także zmiany lojalności wyborczej, generowane przez obecność tych ugrupowań nie skłaniają do wniosków aż tak daleko idących.

Spośród analizowanych partii szczególnie wyróżnia się UKIP, m.in. ze względu na najdłuższy czas trwania tego ugrupowania. Pewnym zaskoczeniem były wyniki wyborów w roku 2015 i ogromne poparcie, jakie wówczas partia ta zdobyła. Znaczące było nie tylko samo wysokie poparcie, ale również fakt, że uzyskane ono zostało w znacznej mierze kosztem Partii Konserwatywnej. Jednak UKIP nie była zdolna do utrzymania swojej pozycji w kolejnych elekcjach, z kolei Partia Konserwatywna odzyskała sporą grupę swoich dawnych zwolenników, dostrzeżono również związki pomiędzy poparciem opcji „wyjścia” w referendum w roku 2016 przez zwolenników UKIP a ich głosowaniem w roku 2017 na Partię Konserwatywną [Apostolova 2017]. Uzasadniony zatem może wydawać się wniosek, że potencjał eurosceptycyzmu, mający odzwierciedlenie w poparciu UKIP wyczerpał się wraz z realizacją postulatu odejścia Wielkiej Brytanii z UE.

Natomiast to, co wydaje się warte podkreślenia, to nie tyle eurosceptyczny, ile populistyczny charakter analizowanych tu ugrupowań, po raz kolejny na plan pierwszy wysuwa się UKIP. W wielu badaniach cytowanych w artykule podkreślano, że zwolennicy UKIP w znacznym stopniu kierowali się w swoich motywacjach wyborczych poczuciem wyalienowania, marginalizacją w systemie politycznym, utratą poczucia pewności w zmieniającej się gospodarce i społeczeństwie. Cytowani badacze klasyfikowali te wątki jako populistyczne. Partie nurtu populistycznego, adresujące swój przekaz do wyborców mających takie właśnie odczucia nie są wyjątkiem w europejskich systemach partyjnych. Natomiast to, co się wydaje istotne w kontekście omawianego tu systemu brytyjskiego, to fakt, że ten populistyczny wymiar został niejako przesłonięty przez „kwestię europejską”. Innymi słowy potencjał polityczny związany z grupami mającymi poczucie wykluczenia, marginalizacji i odrzucenia stał się nieco mniej widoczny w kontekście pierwszoplanowego konfliktu wokół relacji Wielkiej Brytanii i UE. Zapewne jednak potencjał ten nie zniknął, a zatem ma szanse pojawić się po raz kolejny, być może w innej konfiguracji partyjnej. W tym kontekście warto także zwrócić uwagę na aspekt geograficznego wymiaru poparcia wyborczego zarówno UKIP, jak i Brexit Party, które zdecydowanie koncentruje się w okręgach angielskich i walijskich, prawie nie przekraczając granic Szkocji. Być może to raczej w tym wymiarze można oczekiwać pojawienia się nowej wyraźnej linii podziału politycznego w Wielkiej Brytanii – wokół zagadnień tożsamości narodowych i nacjonalizmu raczej angielskiego, a nie brytyjskiego, który mógłby się kojarzyć z eurosceptycyzmem [Heath i in. 1998: 96].

BIBLIOGRAFIA

- Antoszewski, A. 2004. *Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Apostolova, V., Audickas, L., Baker, C., Bate, A., Cracknell, R., Dempsey, N., Hawkins, O., McInnes, R., Rutherford, T., Uberoi, E. 2017. *General Election 2017: results and analysis*, Briefing Paper CBP 7979 file:<https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7979/CBP-7979.pdf> (dostęp: 12.11.2020).

- Apostolova, V. 2017. *GE2017: was there a Brexit effect?*, <https://commonslibrary.parliament.uk/ge2017-was-there-a-brexit-effect/> (dostęp: 03.01.2021).
- Ashcroft, M.A. 2012. *They're thinking what we're thinking. Understanding the UKIP temptation*, Lord Ashcroft KCMG PC, <https://lordashcroftpolls.com/?s=They%27re+thinking> (dostęp: 02.01.2021).
- Ashcroft, M.A. 2015. *The unexpected mandate. The 2015 election, the parties, the people- and the future*, Lord Ashcroft KCMG PC September 2015, Lord Ashcroft Polls, <https://lordashcroftpolls.com/2015/11/the-unexpected-mandate/> (dostęp: 02.02.2021).
- Ashcroft, M.A. 2017. *How did this result happen? My post-vote survey*, June 9 2017 <https://lordashcroftpolls.com/?s=How+did+this+result+happen> (dostęp: 02.01.2020).
- Audickas, L., Cracknell, R., Loft, P. 2020. *UK Election Statistics:1918–2019: A Century of Elections*, Briefing Paper CBP 7529, <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7529/> (dostęp: 02.12.2020).
- Barnes, P., 2019. *General election poll tracker: How do the parties compare?*, 11 December 2019, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-49798197> (dostęp: 03.02.2021).
- BBC 2015. *Elections 2015: UKIP manifesto at-a-glance*, 15 April 2015, <https://www.bbc.com/news/election-2015-32318683> (dostęp: 03.01.2021).
- BBC 2019. *Brexit Party: 12 key policies explained*, 22 Nov 2019, <https://www.bbc.com/news/election-2019-50515516> (dostęp: 03.02.2021).
- Carter, N., Evans, M., Alderman, K., Gorham, S. 1998. *Europe, Goldsmith and the Referendum Party*, „Parliamentary Affairs”, t. 51, nr 3, s. 470–485, DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.pa.a028811>.
- Curtis, C., Smith, M. 2017. *How did 2015 voters cast their ballot at the 2017 general election?*, June 22 2017, <https://yougov.co.uk/topics/politics/articles-reports/2017/06/22/how-did-2015-voters-cast-their-ballot-2017-general> (dostęp: 04.02.2021).
- Emanuele, V. 2015. *Dataset of Electoral Volatility and its internal components in Western Europe (1945–2015)*, Rome: Italian Center for Electoral Studies. DOI: <http://dx.doi.org/10.7802/1112>.
- Emanuele, V. 2016. *Dataset of New Parties and Party System Innovation in Western Europe since 1945*, Rome: Italian Center for Electoral Studies. DOI: <http://dx.doi.org/10.7802/1363>.
- Evans, G., De Geus, R., Green, J. 2019. *Boris v. Nigel: The Battle for Brexit Party Voters*, British Election Study, <https://www.britishelectionstudy.com/bes-findings/boris-v-nigel-the-battle-for-brexit-party-voters-by-geoffrey-evans-rose-de-geus-jane-green/#.YDSeNehKi1t> (dostęp: 02.01.2021).
- Ford, R., Goodwin, M.J. 2016. *Different Class? UKIP's Social Base and Political Impact: A Reply to Evans and Mellon*, „Parliamentary Affairs”, nr 69, s. 480–491. DOI: 10.1093/pa/gsv012.
- Hawkins, O., Keen, R., Nakatudde, N. 2015. *General Election 2015*, Briefing Paper CBP 186, <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7186/> (dostęp: 12.11.2020).
- Heath, A., Jowell, R., Taylor, B., Thomson, K. 1998. *Euroscepticism and the Referendum Party*, „British Elections & Parties Review”, t. 8, nr 1, s. 95–110. DOI: <https://doi.org/10.1080/13689889808413007>.
- Hloušek, V., Kopeček, L. 2017. *Entrepreneurial Parties: A Basic Conceptual Framework*, „Czech Journal of Political Science Politologický Časopis”, vol. XXIV, nr 2, s. 83–92. DOI: 10.5817/PC2017-2-83.
- Hopkin, J., Paolucci, C. 1999. *The Business Firm Party Model of Party Organization. Cases from Spain and Italy*, „European Journal of Political Research”, vol. 35, nr 3, s. 307–339. DOI: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00451>.
- Kosowska-Gąstoł, B., Sobolewska-Myślik, K. 2017. *„Partie politycznych przedsiębiorców”: nowy model partii?*, „Athenaeum”, vol. 55, nr 6, s. 108–129. DOI: 10.15804/athena.2017.55.06.
- Schindler, J. 2019. *Brexit Party Leader Nigel Farage „We want Fundamental Political Change”*, 16.05., <https://www.spiegel.de/international/europe/interview-with-brexit-party-leader-nigel-farage-a-1267728.html> (dostęp: 12.02.2021).
- Smith, M. 2016. *Profiled for the first time: the UKIP party membership*, October 22 2016, <https://yougov.co.uk/topics/politics/articles-reports/2016/10/22/introduction-ukip-party-membership> (dostęp: 03.01.2021).

- Usherwood, S. 2019. *Shooting the fox? UKIP's populism in the post-Brexit era*, „West European Politics”, t. 42, nr 6, s. 1209–1229. DOI: <https://doi.org/10.1080/01402382.2019.1596692>.
- Volkens, A., Burst, T., Krause, W., Lehman, P., Matthiess, T., Merz, N., Regel, S., Wessels, B., Zehnter, L. 2020b. *The Manifesto Data Collection. Manifesto Project (MRG/CMP/MARPOR. Version 2020b. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB)*. DOI: <https://doi.org/10.25522/manifesto.mpps.2020b>.
- Webb, P. 2005. *The Continuing Advance of the Minor Parties*, „Parliamentary Affairs”, vol. 58, nr 4, s. 757–775. DOI: <https://doi.org/10.1093/pa/gsi063>.

THREE NEW PARTIES IN THE BRITISH PARTY SYSTEM – THREE VARIATIONS OF EUROSCEPTICISM. REFERENDUM PARTY, UKIP, BREXIT PARTY

Abstract: In the article, three new British Eurosceptic parties are analysed, Referendum Party, UKIP and Brexit Party: their origin, programmes, electoral support and voters' realignment, caused by their activity. The question was asked about the importance of their Eurosceptic profile for the change in the British party system. Analysis shows that more important than Euroscepticism was their populist profile, which has the potential to outlive those particular parties and cause the emergence of new ones.

Keywords: new parties, British party system, Euroscepticism

BIOGRAM

Katarzyna Sobolewska-Myślik, profesor nauk społecznych, pracuje w Instytucie Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Jej główne zainteresowania badawcze koncentrują się wokół problemów partii politycznych. Kontakt e-mail: katarzyna.sobolewska-myslik@up.krakow.pl.